

ALECU RUSSO, SCRITORUL ȘI GÂNDITORUL**(1819-1859)****Timotei MELNIC***Catedra Literatura Română și Teorie Literară*

The special treats of A.Russo as a historical personality are characterized by an enthusiastic revolutionary and patriotic activism as well as by the efforts to set up the Romanian modern literature. The creation of an original literature is put in public debate from the didactic and philosophical point of view.

The author of the article proves that A.Russo ideas regarding the criteria and possibilities to achieve the social and spiritual changes are still actual.

Alecu Russo a intrat în conștiința generațiilor nu numai ca valoros scriitor patruzeciopist, ci și drept înflăcărat patriot și consecvent, energic revoluționar. Aceste două însușiri fundamentale privind felul de a fi ca personalitate istorică – prima ținând de starea-i de spirit, cealaltă manifestată în acțiuni concrete depuse la îmbunătățirea vieții semenilor săi – se intersectează determinându-se reciproc. Pentru a deveni revoluționar („ostaș al propășirii”), el trebuia, mai întâi de toate, să aibă acea nemărginită afecțiune pentru neamul și plaiul natal, pe care o va simți într-adevăr, cu toate fibrele din frageda copilărie, petrecută „în prietenia colinilor” din jurul satului rășchirat între grădini și copaci pe o vale a codrilor Bâcului ...”. Pentru el, „moșia e cel dintâi și cel mai de apoi cuvânt al omului”, pentru că „întrânsa se cuprind toate bucuriile”, și „simțirea ei se naște odată cu noi și e nemărginită și veșnică”.

La Institutul lui „François Naville” din Vernier (Elveția), unde își face studiile, adolescentul Alecu Russo asimilează cu sete limbile străine, precum și ideile științelor moderne europene, fără să uite de unde a venit și cine este. De altfel, un rol deosebit în educarea sentimentelor de atașament față de țara natală a acestuia le-au avut principiile pedagogice ale profesorului Girard, care a știut să le cultive discipolilor săi dragoste față de valorile limbii ca element esențial al culturii naționale. Conjunctura de aici i-a ajutat să-și consolideze sacrul sentiment al datoriei civice față de Patrie. Într-adevăr, ce poate fi mai nobil în comportarea individului decât umanismul lui dor de a-și lega organic viața de destinul propriului neam, luptând continuu și necondiționat pentru prosperarea lui în orice moment istoric. Și cât de rușinos e când, speriat de nedreptățile sociale, de criza politică sau economică a țării, omul pornește în căutarea unor noi pământuri și plaiuri cu condiții de trai mai bune, regretabil uitând sacra sa îndatorire de a-și „sfînși locul” natal, moștenit de la părinții din părinți. Cred că cea mai nobilă și măreață descoperire va avea loc în momentul când omenirea își va însuși totalmente capacitatea de a-și proporționa idealul modernizării vieții, poftele și cerințele materiale cu rezervele terestre și legile naturii. Convingerea respectivă se insuflă nu numai pe calea asimilării afectiv-senzitive a concludentelor imagini ale priveliștilor naturii, ci și prin mijlocirea abundentelor și ingenioaselor reflecții ale autorului, acestea fiind generate de poezia imaginilor înseși. De altfel, crearea splendidelor tablouri ale naturii, fascinante prin culorile caleidoscopice și precizia liniilor sculpturale, nici nu-și propune un scop în sine. Odată realizate, tablourile semnificative ale naturii, în virtutea senzorialității însușirilor posedate, devin stimulative ale gândirii. Cea mai puternică prin fondul patriotic și revoluționar, dar și prin substratul reflecțiilor meditativ-filozofice, acestea formând o unitate indisolubilă cu imaginea naturii plaiului natal – este, desigur, „Cântarea României”. Tocmai contrastul extrem de mare dintre frumusețea și avuțiile țării, pe de o parte, și dominația nedreptăților și suferințelor morale, pe de alta, îl și determină pe autor să se gândească, cu luciditate politică, la trecutul, prezentul și viitorul acesteia.

Întors în țară, unde află o mare efervescență politică, A.Russo se încadrează conștient și ireversibil în activitatea de realizare a idealurilor democratice, menite să combată abuzurile și despotismul domnitorului și boierilor, ignorantele și coruptele moravuri feudale. Semnând alături de alți patruzeciopisti mai multe manifeste și proclamații („Principiile noastre pentru reformarea Patriei”, „Proclamația partidei naționale din Moldova” ș.a.), el se pătrunde irevocabil de încrederea în necesitatea prefacerilor revoluționare, care trebuia să aducă, în ultimă analiză, la înlăturarea instituțiilor și învechitelor rânduieli din principate, la perfecționarea vieții. Văzută în unitatea indisolubilă a contrariilor ei asupra realității, deci și dintr-o cugetare tipică pentru „observatorul filozof”,

A.Russo a știut să înțeleagă că „odată cu binele s-a născut și răul, odată cu lumina s-a ivit și întunericul”. Stăpânind intuiția, dar și concepția dialecticii, el a conceput istoria societății omenești ca un proces ce se dezvoltă pe linie de transformare ascendentă. Tocmai în numele dezvoltării spre bine a societății și se fac revoluțiile, desfășurate în esența lor prin lupta noului împotriva vechiului, revoluția însăși constituind în cazul dat „zilele mari ale popoarelor”. Ascensiunea însă nu se produce de la sine, fără acțiunile concrete ale omului cointerestat. „La numeroasele ridicole ale oamenilor noștri de duh”, Russo ar mai fi putut adăuga „și faptul că învinuiesc țara de lipsă de mișcare, și nici nu se gândesc că chiar ei sunt cea dintâi pricină”. Deci nu e îndeajuns a avea conștiința faptului stagnării, se mai cere a mai ști că membrii societății trebuie să devină ei înșiși promotori și diriguitori ai necesarului progres, ai imperioaselor renovări, fie ele de ordin economic sau spiritual, demonstrând pe această cale sentimentele sacrificiului civic. Ceea ce trebuie să urmărească, în primul rând, o revoluție, aceasta e cucerirea concomitent a libertății interne și externe, capabilă, la rândul ei, să asigure cetățenilor adevărata libertate socială, națională și morală. Și aceasta deatăta, că așa cum remarcă autorul ideii date, „slobozenia e îndoită ...cea dinlăuntru și cea dinafară...ele sunt surori, una fără alta nu pot trăi”.

O condiție a libertății spirituale și sociale, considerată de A.Russo imperioasă și care poate fi raportată, cel puțin tangențial și asociativ, la problemele afirmării în societatea noastră a democrației, o constituie legea, „căci nu poate fi slobozenie fără lege ... și acel ce nu se ține de duhul legii, se leapadă de slobozenie”. Tot răul aici se ascunde în faptul că legile sunt făcute de sus-pușii ierarhiei social-politice, de regulă, „numai pentru unii, și ceilalți sunt scutiți de sub ascultarea ei”. Decretând „legile de proscricție”, oficialitățile, camuflându-și, în fond, intențiile antirevoluționare, „acuză de trădare pe cine nu vrea să coboare la rândul lor”, zice gânditorul. O judecată extraordinar de actuală pentru ceea ce se mai întâmplă astăzi pe la noi. Conform concepției lui A.Russo, cel mai periculos obstacol în calea fiecărei revoluții inițiată pentru ca „să nască” „un bine” și „un adevăr pe lume” e „falsul patriotism” și searbăda demagogie politică. Fiind în principiu „masca egoismului în timpurile de tulburare”, „falsul patriotism”, într-un fel sau altul, vine să împiedice înfăptuirea preferențelor progresiste. Interpretările publicistice ale unor fenomene psihologice și etico-sociale, nocive realelor renovări ale vieții, cărora în limbajul contemporan le zicem **frazeologie politică, gândire scolastică, psihologie dogmatică, viziune stereotipă** etc., se impun în scrierile lui A.Russo de o valoare separată. Sfidând în modul cel mai fățiș ideea mișcării opoziționiste a oficialităților din Moldova de atunci despre așa-zisul caracter constant al așezămintelor statale, deci și legitimate, chipurile, de experiența secolelor, scriitorul filozof se ridică energic și împotriva ignoranței, care „întovărășită de toate prejudecățile rușinei, de vorbăriile fără rost, de pedantismul fără rost”, e gata totdeauna să „înnăbușe” rezonabilele și puținele, la început, voci ale celor tentați să facă schimbări în starea de înapoiere a societății.

Privită în plan istoric, mișcarea și schimbarea vieții popoarelor – și materială, și spirituală – e determinată de complexitatea unor factori de ordin social, politic și național-cultural. Astfel, literatura, scrie Russo, „trebuie să iasă din gradul civilizației, din aplecarea națională, din înrăurirea stării morale, sociale și politice”. Această teză a determinismului i-a servit teoreticianului ca sprijin metodologic la conceperea justă a legităților dezvoltării culturii unei țări sau neam, iar de aici și a căilor, pe care trebuia să le urmeze în ascendența sa literatura națională. Drept factori determinanți ai creșterii nivelului artistic, dar și ai statornicirii caracterului național al literaturii, Russo, ca și colegii săi de breaslă, consideră istoria și creația orală a poporului. Fără izvoare istorice „literatura nu are rădăcini, nici nu dă roade”. Și în general, „fără trecut societățile sunt șchioape”. Pe această cale el combătea tendințele cosmopolite, manifestate prin imitarea modelelor literare străine, prin închinarea oarbă față de cultura apusului și disprețuirea a tot ceea ce-i național. „A disprețui tot ceea ce miroase a moldovenesc” este pentru Russo un fenomen nu numai „ridicol”, ci și – păzea! – „dezastruos”.

Problema creării unei literaturi originale era dezbătută de A.Russo de pe poziția unui cuget filozofic și dialectic. Călăuzit de sentimentul responsabilității civice pentru viitorul culturii naționale, Alecu Russo se va angaja în principala discuție științifică din deceniile patru și cinci ale secolului XIX, categoristă „războiul limbilor”. Să reținem, în primul rând, că limba e socotită de el ca prim element constitutiv al națiunii, ce-o definește în acești termeni încăpători de sens teoretic: „Fiștecarea nație are organizația sa; în acea organizație intră limba, haine, tradiții istorice sau casnice, obiceiurile care dezvăluiesc plecăciunile bune sau rele”. Și e firesc de aici ca „naționalitatea popoarelor”, care și-au pierdut limba sau în ansamblu „șirul obiceiurilor părintești” să se prezinte „atuncea”, așa cum va observa el în altă parte, doar drept „o închipuire politică”. Exprimând „gingășie, totodată cu energie toate aspirațiile sufletului, toate iscodirile minții”, limba populară, după convingerea gânditorului savant, e justificată să servească drept izvor nesecat al limbii literare în formație.

Semnificativ e că, chiar după ce sesizează tainele altor limbi, dar mai ales ale celei franceze, în care, de altfel, își compune majoritatea operelor sale, Russo știa, pe de altă parte, că limba străină, cât de bogată n-ar fi în mijloacele-i de exprimare, ea „nu-i vorbește” omului „nici de țară, nici de părinți”, „cum vorbește limba ce o învață și o sugere...cu laptele vieții”, „odată cu lumina, odată cu auzul”. Încercați să găsiți pentru exprimarea ideii despre limba maternă ca mijloc unic al legăturii cetățeanului cu spiritualitatea propriului popor o formulă mai potrivită, mai subtilă! Faptul că A.Russo se vede nevoit, o anumită perioadă, a-și compune operele sale în limba franceză și din cauza că-i venea, deocamdată, mai ușor să se exprime în această limbă, se prezintă prețios și pentru elucidarea problemei bilingvismului literar. E capabil oare bilingvismul în cadrul dat să contribuie la manifestarea deplină și în egală măsură a potențelor gândirii artistice a autorului? Alecu Russo a militat pentru o limbă literară, care, marcând „sporul de idei al civilizației”, să rămână „bogăția neamului”. „Eu neg, – subliniază categoric în «Cugetări», – că limba noastră ar fi săracă ... suntem, însă, noi înșine săraci de dânsa”. Critica consecventă și principială a cosmopolitismului lingvistic de la mijlocul sec. XIX e incontestabil edificatoare și pentru combaterea ignorărilor și nihilistilor de azi, care sub diverse pretexte speculative se leapădă de „dulcea” limbă română. Din tot ceea ce a făcut A.Russo în problemele limbii, se desprinde, în ultimă analiză, acest îndemn patriotic și democratic, adresat tuturor generațiilor ulterioare: păziți și sporii valorile, înțelepciunile și integritatea limbii române, „plămădită de două mii de ani în lacrimi de sânge”. Patriot înflăcărat al neamului și țării, A.Russo, totodată, nu este pentru o singularizare națională. Dovadă e și reliefa în paralel a personalităților lui Decebal și Ștefan cel Mare, unde precizează, în special, acțiunile internaționaliste ale primului care, considerat „eroul lumii”, a luptat pentru interesele nu numai ale propriului popor. Pornind de la profunda sa convingere că „toate popoarele au asemănare între ele” prin „aceleași suferințe” și „instincturi” deopotrivă de „generoase”, el a visat la o adevărată prietenie și frăție întemeiată pe interesele și idealurile social-umane comune („interesele leagă pe oameni ...”). În orice caz, „a înjosi pe unii pentru a înălța pe alții nu este act conform cu principiile fraternității”. O condiție valoroasă pentru „relațiile armonioase dintre popoare aceasta-i statornicirea unei adevărate democrații și libertăți”, „căci prin libertate mijloacele fiecăruia se întind, puterile-i se înzecesc” și, principalul, „inimile se unesc într-o sinceră frăție”. Dar libertatea, la rândul ei, poate exista în faptă numai în cazul „când șefii națiilor se vor gândi serios la fericirea popoarelor și vor înțelege că mărimea lor...consistă în binele comun, atunci ei vor fi cei dintâi care vor proclama libertatea...”. Câtă actualitate și în această judecată a politicianului revoluționar!

Ideile patruzecioptiste privind legile și legitățile, dar și căile înfăptuirii prefacerilor de ordin social și spiritual sunt evident actuale, evocatoare și însuflețitoare. Precum animatoare se prezintă credința lui Alecu Russo în triumful ideilor democratice, exemplarele lui sacrificii de forțe morale și fizice manifestate la înlăturarea birocratismului statal (care poate „deveni o putere despotică”), a tuturor fenomenelor sociale anchilozate, la realizarea idealurilor de propășire a vieții poporului, de care democratul revoluționar a fost legat organic.

Prezentat la 04.11.2009